NOI CONTRIBUŢII LA CUNOAŞTEREA ACTULUI DIN AUGUST 1944 ŞI A PARTICIPĂRII ROMÂNIEI LA RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

Actul din august 1944 constituie un eveniment de însemnătate deosebită în istoria noastră. Drumul înţelegerii şi prezentării sale ştiinţifice nu a fost, însă, nici scurt, nici uşor. Depăşind o viziune dogmatică şi simplificatoare ce minimaliza rolul factorilor interni, cercetarea istorică românească a reuşit să aducă, în ultimele două decenii, contribuţii însemnate la cunoaşterea pregătirii, desfăşurării şi consecinţelor revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă, declanşată la 23 August 1944. În cadrul acestor contribuţii, un loc deosebit îl ocupă lucrările apărute în cursul anului 1984, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la marele act naţional. Asupra cîtorva dintre ele ne-am propus să ne oprim, pe scurt, în rîndurile ce urmează.

Sub egida Direcţiei Generale a Arhivelor Statului şi Centrului de Studii şi Cercetări de Istorie şi Teorie Militară au apărut două ample volume de documente referitoare la condiţiile interne şi externe ale pregătirii acţiunii din august, la momentul culminant al răsturnării dictaturii antonesciene — cu multiplele sale implicaţii politice şi militare — şi la intrarea României în războiul antihitlerist [1]. Vasile Arimia şi Mircea Muşat semnează o amplă *Introducere*, fiind prezentate gravele probleme cu care a fost confruntat poporul român în anii celui de al doilea război mondial şi poziţia adoptată de forţele patriotice în vederea salvgardării intereselor naţionale fundamentale. Cei doi autori atrag atenţia asupra unor documente cuprinse în volumele de faţă, documente care permit o lărgire considerabilă a informaţiei şi contribuie substanţial la o mai profundă cunoaştere a perioadei respective, la o mai amplă înţelegere a semnificaţiei istorice a actului naţional din august 1944.

Aşa cum se precizează în nota asupra ediţiei, documentele prezentate oferă o multitudine de informaţii privind problemele ce frămîntau opinia publică, ecoul şi influenţa pe care le-au avut diferite hotărîri, acţiuni, acte etc. ale guvernului român, privind căile şi mijloacele folosite pentru înlăturarea dictaturii antonesciene şi alungarea hitleriştilor din ţară, ecoul pe care l-a avut actul de la 23 August şi contribuţia României la înfrîngerea Germaniei fasciste.

Documentele, indiferent de provenienţă, sînt prezentate cronologic, pentru a ilustra mai bine evoluţia istorică a faptelor şi evenimentelor; în general, ele sînt reproduse integral, „cu excepţia unor situaţii cînd s-a procedat la eliminarea unor fragmente conţinînd repetări sau informaţii fără legătură cu tematica lucrării, marcate prin puncte de suspensie însoţite de explicaţii date în note la subsol" (p. XI). Cele 900 de documente reproduse în cele două volume sînt, evident, inegale ca întindere şi valoare. Important este faptul că multe dintre ele, deosebit de valoroase, văd pentru prima oară lumina tiparului, iar altele, de aceeaşi valoare, erau cunoscute doar într-un cerc restrîns de specialişti. Important este, de

---

[1] *23 August 1944. Documente*, vol. I, 1939—1943, 656 p.; vol. II, 1944, 872 p., Editura ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1984. Colectivul de coordonare: Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat. Ediţie de documente întocmită de Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Alecsenia Andone, Ileana Chirtu, Eugenia Ciocan, Valentina Costake, Alexandru Duţu, Ieliţa Gămulescu, Elena Gheorghe, Viorica Hostiuc, Mircea Muşat, Cristian Popişteanu, Emilia Poştăriţă, Eleonora Rădulescu, Mihai Retegan, Ioan Talpeş. Au mai colaborat: Dumitru Angheli, Tudor Bucur, Ion Florescu, Elena Moisuc, Margareta Szabò, Constantin Vlad, Valeriu Veliman ş.a.

asemenea, că documentele acoperă o arie tematică foarte largă și dau posibilitatea cititorului să aprecieze rolul jucat de diferiți factori, interni și externi, în realizarea insurecției, care a constituit semnalul revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă. Cunoscînd mai bine frămîntările din preajma lui 23 August, discuțiile angajate între diferite cercuri din țară și străinătate, se poate sublinia cu tărie caracterul istoric necesar al actului săvîrșit atunci cînd „un cumplit dezastru amenință ființa neamului", după cum aprecia un grup numeros de oameni de știință, în memoriul adresat lui Ion Antonescu, în aprilie 1944 (p. 237—238). Manifestul publicat la 27 august 1944 de către Blocul Național Democratic aprecia că „neamul nostru trece prin cel mai greu ceas al istoriei sale", fapt care a impus adoptarea unei atitudini hotărîte. „Blocul Național Democratic a cerut în numele țării ca acest război să înceteze neîntîrziat. Blocul Național Democratic a cerut în numele țării ruperea alianței cu Axa [...], îndepărtarea regimului de dictatură [...], ca poporul nostru să fie repus în drepturile sale politice, într-un regim de libertate și democrație" (p. 566).

Cele două volume, *23 August 1944*, se înscriu în valoroasa colecție de documente referitoare la evenimente cruciale din istoria noastră: *1848 la români*, 2 vol., București, 1982, 1276 p.; *Românii la 1859*, vol. I, 662 p., vol. II, 450 p., București, 1984; *1918 la români*, 2 vol., București, 1983, 1342 p. — toate apărute la Editura Științifică și Enciclopedică. Fiecare în parte și toate, laolaltă, reprezintă realizări de mare însemnătate, instrumente de lucru indispensabile pentru orice cercetător preocupat să pătrundă în profunzimea proceselor și fenomenelor istoriei moderne și contemporane a românilor, integrată organic în istoria universală.

Plasarea actului din august 1944 într-un context mai larg a preocupat în mod special pe cercetătorii care au întocmit culegerea de texte intitulată *Ecoul internațional al revoluției din august 1944 și al contribuției României la războiul antihitlerist* [2]. În volum sînt incluse, mai întîi, patru documente fundamentale pentru înțelegerea insurecției (Declarația C.C. al P.C.R., Proclamația către țară a șefului statului român, Declarația guvernului român și Directiva operativă a Marelui Stat Major român) și, apoi, 213 texte din surse străine: știri și comentarii difuzate de posturi de radio, articole din ziare, declarații ale unor personalități militare și politice, aprecieri din documente militare, din scrisori oficiale, fragmente din documente diplomatice etc. Mărturiile externe cuprinse în volum dovedesc, o dată în plus, consecințele remarcabile — politice, economice, militare — ale actului din august și contribuția de seamă a României la înfrîngerea Germaniei hitleriste. S-ar putea ca istoria — scria ziarul „The New York Times" din 25 august 1944 — să consemneze actul României „ca unele din cele mai hotărîtoare evenimente ale întregului război" (p. 57). La 6 iulie 1945, printr-un decret al Prezidiului Sovietului Suprem al U.R.S.S., șeful statului român, regele Mihai I, era decorat cu Ordinul „Victoria", „pentru actul curajos al cotiturii hotărîte a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă și alierea cu Națiunile Unite, în clipa cînd nu se precizase clar înfrîngerea Germaniei" (p. 184). Din păcate, acțiunile curajoase ale României din perioada 23 August 1944 — 12 mai 1945, apreciate ca atare în numeroase documente străine (o dovadă în plus o constituie volumul la care ne referim), nu au primit la Conferința de pace de la Paris o recunoaștere oficială corespunzătoare.

Două volume înmănunchează *Pagini din cartea rezistenței naționale antifasciste și antiimperialiste a poporului român* [3]. Primul cuprinde extrase din opera secretarului general al partidului, președintele Republicii, tovarășul Nicolae Ceaușescu, privind rezistența antifascistă și un număr însemnat de documente ilustrative pentru atitudinea antifascistă a poporului român și mișcarea de rezistență, în care s-au încadrat largi forțe sociale și politice în perioada 1932—1944. În marea majoritate, documentele sînt de proveniență internă; acestora li se adaugă cîteva documente externe, reprezentînd ecoul imediat al actului din august 1944 în articole și în unele emisiuni de radio din străinătate. Cartea conține un studiu introductiv, note, adnotări și o listă de surse bibliografice întocmite de Stelian Neagoe. Volumul al doilea, subintitulat *24 de ore pentru destinul României*, reprezintă publicarea, de către Cornel Brahaș, a unor texte cu caracter memorialistic care aparțin unui

---

[2] Editura Politică, București, 1984, 215 p. Volumul a fost întocmit de un colectiv format din colonel dr. Gheorghe Tudor, colonel dr. Florian Tucă, dr. Florin Constantiniu, maior dr. Mihail E. Ionescu, căpitan Alecsandru Duțu, Mihai Retegan. *Cuvînt înainte* semnat de general-colonel dr. Constantin Olteanu; indice tematic întocmit de Dorina N. Rusu.

număr de peste 90 de martori la marele eveniment. Ele cuprind aspecte interesante privind evoluția rapidă a faptelor în intervalul 23 august, orele 12 — 24 august, orele 12.

Chiar dacă unele documente și relatări au mai fost publicate, iar anumite informații trebuie coroborate cu alte izvoare, „paginile din cartea rezistenței naționale“ sînt deosebit de grăitoare pentru atitudinea profund antifascistă a poporului român, pentru pregătirea și desfășurarea Actului din august 1944, înfăptuit de forțele patriotice antihitleriste sub conducerea P.C.R. Citind aceste pagini, se confirmă întru totul aprecierea din studiul introductiv: „Act energic de voință a întregii națiuni române, revoluția din august 1944 și contribuția în continuare efectivă, a României, la înfrîngerea celui de al treilea Reich au reprezentat forma principală a aportului românesc la efortul general al popoarelor pentru obținerea victoriei împotriva hitlerismului“ (p. 27).

Volumul *Actul de la 23 August 1944 în context internațional*[4] cuprinde, de asemenea, un grupaj de documente privind preliminariile evenimentului, locul său pe plan internațional și ecoul în presa străină. După ce un material se referă la semnificația istorică a actului în perspectivă istoriografică, cinci studii analizează *Originalitatea și forța mișcării de rezistență antifascistă din România*, referindu-se la: rădăcinile istorice ale revoluției, P.C.R. — organizatorul și conducătorul luptei împotriva dictaturii antonesciene, pentru libertatea și independența patriei, poziția adoptată de P.N.Ț. și P.N.L., de intelectualitatea progresistă, atitudinea și activitatea Marelui Stat Major. Urmează două studii care prezintă, respectiv, economia României în perioada premergătoare retragerii României din Axa fascistă și preliminariile diplomatice ale actului de la 23 August 1944.

Sub titlul *Actul istoric de la 23 August în context internațional*, volumul conține șapte studii care pun în lumină diferite laturi ale acestei probleme: evenimentele din august în context internațional, implicațiile în desfășurarea operațiilor militare de pe linia fortificată Focșani—Nămoloasa—Brăila, efectele evenimentelor din România în Europa est-centrală, aspecte ale situației României în presa conspirativă poloneză și, pe alt plan, în viziunea Administrației Roosevelt, importanța internațională a cotiturii României reflectată în presa internă, presa internațională și evenimentele din România. Semnalăm și dezbaterea referitoare la acțiunile diplomatice ale României în direcția recunoașterii statutului de cobeligeranță.

O altă lucrare valoroasă analizează cu competență rolul României în scurtarea celui de al doilea război mondial[5]. Autorii au pornit de la constatarea că rolul actului de la 23 August în grăbirea falimentului Reichului nazist nu și-a găsit încă reflectarea corespunzătoare în istoriografia străină. „Neacordarea statutului de cobeligeranță României — injustiție profundă și gravă față de efortul și aportul militar al țării noastre la zdrobirea celui de-al treilea Reich — a contribuit la estomparea aprecierilor corecte, făcute sub impresia imediată, a acțiunii curajoase a României. S-a ajuns astfel la o adevărată imagine-șablon, un fel de clișeu istoriografic, în care 23 August 1944 apare drept actul unui satelit minor al Germaniei naziste, care, confruntat cu catastrofa militară, a izbutit în ultimul moment să se salveze din corabia în curs de naufragiere pe aceea a învingătorilor. Se recunoaște, în această perspectivă, cel mult abilitatea politică, dar se ignoră ori se contestă valoarea contribuției militare românești la victoria asupra Germaniei hitleriste“ (p. IX). Cartea oferă o imagine veridică asupra consecințelor strategice, militare și politice ale actului din august 1944. „Prin dezagregarea întregului sistem militar din Europa de sud-est, prin privarea Reichului de aprovizionările cu carburanți din marele perimetru petrolifer de la Ploiești și cu alte produse, prin criza politică în lanț declanșată în Bulgaria, Ungaria și Croația, prin alăturarea României la coaliția antihitleristă, șocul de la 23 August 1944 a scurtat războiul cu circa 200 de zile. Ce au însemnat aceste șapte luni în cruțarea continentului de noi victime, distrugeri și suferințe, este lesne de întrevăzut. Ceea ce se cuvine însă subliniat — pentru că adesea se uită — este că această jumătate de an smulsă economiei și producției de război germane a făcut imposibilă realizarea și fabricarea în serie a unor proiecte și prototipuri de arme, care ar fi prelungit războiul în Europa cu mult peste 9 mai 1945“ (p. XII). Prin victoria și consecințele sale multiple, 23 August ne apare — și aceasta este ideea de bază a lucrării — ca unul din evenimentele de însemnătate decisivă ale celui de al doilea război mondial.

---

[3] Editura Eminescu, București, 1984, vol. I, 270 p., vol. II, 144 p.

[4] Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 646 p. Coordonator: Gheorghe Buzatu; autori: Ion Agrigoroaiei, Ion Alexandrescu, Eugen Bantea, Horia Brestoiu, Gheorghe Buzatu, Ilie Ceaușescu, Ileana Chirtu, Nicolae Dascălu, Valeriu Dobrinescu, Gheorghe I. Ioniță, Milică Moldoveanu, Mircea Mușat, Ion Pavelescu, Vasile Pușcaș, D. Rusu, Ioan Saizu, Ioan Scurtu, Aurică Simion, Traian Udrea.

Participarea armatei române la actul național din august 1944 constituie obiectul unei analize speciale[6]. În primele două capitole se insistă asupra strategiei și tacticii P.C.R. în organizarea și pregătirea actului istoric și a factorilor principali care au determinat participarea armatei române la revoluția de eliberare socială și națională din august 1944. Capitolul al III-lea, *Declanșarea și desfășurarea revoluției din august 1944,* înfățișează evoluția evenimentelor în primele ore, prezintă efectivele și structura organismului militar românesc la 23 August 1944 și analizează participarea armatei la operațiile din diferite zone ale țării: în București și împrejurimi, în Valea Prahovei, în partea de nord a Moldovei, între Dunăre și Marea Neagră, în Țara Bîrsei, în centrul Transilvaniei, în Cîmpia Bărăganului, în Oltenia, în porturile dunărene, în unele zone din Banat și Crișana. Se face apoi un bilanț al acțiunilor întreprinse de trupele române în perioada 23—31 august 1944, trupe care însumînd 37 de divizii și alte unități și formațiuni (numai trupele operative au atins un efectiv de aproape o jumătate de milion de oameni), au nimicit și alungat forțele hitleriste de pe teritoriul care, în acel moment se afla sub autoritatea guvernului român, cuprinzînd o suprafață de aproximativ 150 000 de km^2.

Capitolul al IV-lea se referă la consecințele politico-militare și ecoul internațional al revoluției române din august 1944, iar capitolul al V-lea reprezintă o sinteză a efortului militar remarcabil făcut de armata română pentru eliberarea teritoriului național, a Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei. Ultimul capitol urmărește mutațiile produse în fizionomia armatei, „care s-au operat pe fondul și în consens cu evoluția generală a revoluției declanșate la 23 August 1944, cu succesiunea fazelor care au transformat treptat, dar radical, caracterul puterii de stat" (p. 257).

O carte cu caracter aparte o reprezintă *August 1944. Repere istorice*[7]. Plecînd de la stadiul actual atins de istoriografia românească, autorii au alcătuit o lucrare cu structură de dicționar, „un instrument de informare rapidă asupra diverselor aspecte ale unui eveniment de mare complexitate ca Revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă" (p. 7). În ordine alfabetică, sînt explicați un număr mare de termeni de natură politică, militară, geografică, se fac aprecieri pe marginea unor documente, a unor articole din presa românească și străină, a unor momente cheie din desfășurarea insurecției etc. Putem exemplifica cu *Arestarea lui Ion Antonescu și Mihai Antonescu, Aria de desfășurare a insurecției, Blocul Național-Democratic, Directivele strategice ale Marelui Stat Major român, Eliberarea Transilvaniei de nord, Eșecul planurilor germane de recucerire a României, Guvernul insurecțional, Iași—Chișinău, operația, Linia fortificată Focșani—Nămoloasa—Brăila, Participarea României la războiul antihitlerist, Reacția ungară la revoluția română din august 1944, Spionaj german în România* etc.

Volumul cuprinde și o cronologie, evoluția evenimentelor pe ore, începînd cu zorii zilei de 23 august și terminînd cu seara zilei de 31 august 1944 (p. 227—252). În ansamblu, este o lucrare pe cît de utilă pe atît de interesantă, din care rezultă, o dată în plus, caracterul necesar al actului națiunii române. Reținem în acest sens și studiul introductiv, întitulat *Rădăcinile istorice ale Revoluției române din august 1944,* cu cele două puncte: 1. *România în fața politicii de expansiune și hegemonie a celui de al III-lea Reich*; 2. *Pregătirea politică-militară a Revoluției române din august 1944.*

Volumele de documente și rezultatele cercetării de specialitate la care ne-am referit reprezintă, fără îndoială, un pas important în direcția cunoașterii mai profunde a actului din august 1944. Chiar dacă unele lucruri se repetă, este evidentă preocuparea de a lumina din diverse unghiuri pregătirea și desfășurarea evenimentului, în legătură indisolubilă cu evoluția situației interne și internaționale. În acest fel sînt reliefate caracterul necesar al actului românesc, consecințele sale importante atît în interior, cît și în desfășurarea generală a războiului. Pe lîngă volumele menționate aici, în 1984 au apărut și alte lucrări, au fost tipărite numeroase studii, articole etc., în revistele de istorie, în culegerile editate pe plan central și local. În ansamblu, istoriografia noastră referitoare la această problemă a înregistrat în anul 1984 un salt evident, ce se încadrează organic în preocupările constante manifestate în acest sens în ultimele două decenii.

Ion Agrigoroaiei

---

[5] Ilie Ceaușescu, Florin Constantiniu, Mihail E. Ionescu, *200 de zile mai devreme,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 220 p.

[6] Constantin Olteanu, Ilie Ceaușescu, Florian Tucă, Vasile Mocanu, *Armata română în revoluția din august 1944,* Editura Politică, București, 1984, 286 p. La pregătirea volumului au mai colaborat Mihai E. Ionescu, Ioan Talpeș. Alesandru Duțu.

[7] Florin Constantiniu, Mihai E. Ionescu, *August 1944. Repere istorice,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984, 260 p.